

Fig. 1. Kirken set fra syd. Foto AM 2011. – *The church seen from the south.*

HJARNØ KIRKE

BJERRE HERRED

Historisk indledning. Den lille ø udgør et selvstændigt sogn og har i det mindste siden reformationen været *anneks* til Glud.¹

Kronen solgte 1687 kirken til private,² og den har fra da af samme ejendoms historie som Glud Kirke (s. 1483). Kirken var fra 1693 ejet af sognepræst Niels Sørensens Glud og dennes slægtninge og efterslægt (jf. *altersølv* og *vindfløj*). Kirken overgik til *selveje* 1. juli 1961.

Kirkegods. Kirken ejede 1687 fem stykker jord, hvoraf der svarede en årlig afgift til vin og brød.²

Øen (*Hiarnø*) nævnes i den såkaldte øliste i Kong Valdemars Jordebog (o. 1231) med tilføjelsen 'hus, hare', underforstået at kongen kunne få husly på øen under jagten, der altså omfattede harer.³

Strid med præsten. Provst Mattæus Plesner i Glud indgik 1843 en tinglyst aftale med beboerne, hvori de forpligtede sig til at stille med båd og mandskab, når han skulle bringes over til øen. Efter hans død 1874 mente de sig løst af aftalen, hvorfor den nye præst, sønnen Peder Plesner, måtte klare sig selv. Efter stiftsøvrighedens pålæg anlagde han sag mod beboerne for brud på aftalen og fik medhold ved både herredsret og overret. Hermed var sagen dog ikke slut, for nu nægtede folk at gå i kirke. Efter gentagne messefald blev der truffet en ny aftale, hvorefter Hjørnøboerne og sognepræsten hver betalte halvdelen af udgifterne til hans overfart.⁴

Fund i kirkegulvet. I forbindelse med kirkens restaurering 1964 blev gulvet afgraved i en dybde indtil 25–35

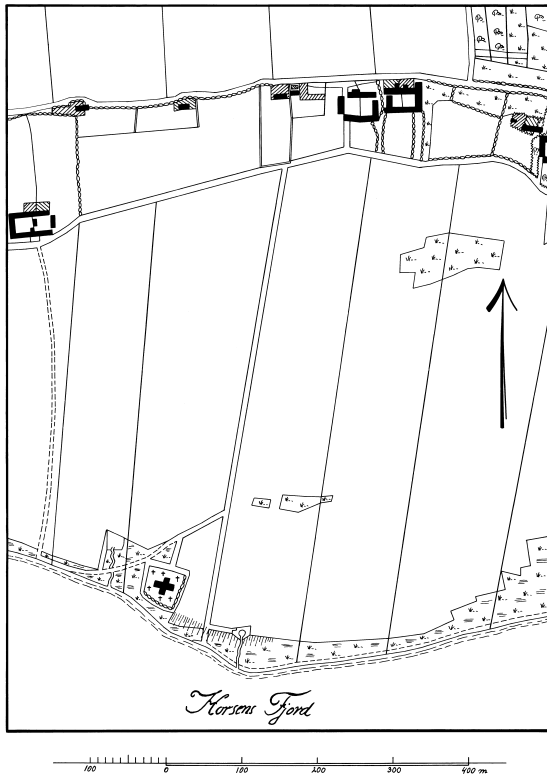

Fig. 2. Matrikelkort, målt og udskiftet af landmåler S. Ravn 1805. Udsnit tegnet af Anna Brinch Thorsen 1989. 1:10.000. – Cadastral map, detail.

cm.⁵ Ved harpning af løse gulvlag fandtes fragmenter af middelalderligt vinduesglas samt låget til et *christorium (oliegemme), formentlig fra 1200-tallet (s. 1535). Endvidere fremkom fem danske *monter, heraf tre middelalderlige. Ældst var en penning slået under Erik Klipping (1259-86), fundet under korbuen, mens to andre var slået under Erik Menved (1286-1319) og Christoffer II (1320-32).⁶ – Om undersøgelsen af en eftermiddelalderlig grav i skibets midtgang se s. 1540.

En stor granitblok, 'kong Hjarnes sten', fra en af øens mange skibssætninger er, efter at være sprængt, ført til Fredericia og benyttet som stensætning omkring krigergraven over faldne soldater 1849 ved Trinitatis Kirke (jf. s. 289).

Sagn. Under en trætavle i kirken skal være begravet en mand, der kom til øen for at tage tiende. Men da beboerne ikke kendte til noget sådant, samlede de sig om ham ved kirken og slog ham ihjel. For at mordet ikke skulle blive opdaget, fik de en fremmed, som opholdt sig på øen, til at flygte. Og da han var borte, gav de ham skylden, så det aldrig blev åbenbart, hvorledes det var gået til.⁷ – Efter en variant foregik mordet på en søndag for gudstjenesten; den fremmede var en svensker, der for penge påtog sig skylden og straks flygtede til Sverige.⁴

Hjarnø ligger ved indsejlingen til Horsens Fjord, adskilt fra fastlandet i syd (Glud Sogn) ved et snævert, dybt sund, Hjarnø Sund. Mod nord skilles den fra Alrø (Hads Herred) ved et bredere og lavere farvand, Alrø Sund. Bebyggelsen på den flade, frugtbare ø, der 1801 talte 146 indbyggere, er samlet i en langstrakt landsby midt på øen. Ved øens sydvestside er der en anløbsbro for færgen fra Snavnby.

Også tidligere gik sejlrueten lige syd om Hjarnø. Stedet havde strategisk betydning, og allerede under Syvårskrigen 1563-70 anlagdes en skanse på fastlandet ved Hundshage.⁸

Den fritliggende kirke er opført ved indsejlingen og nær anløbsstedet, synlig fra søen og fra fastlandet, 7-800 m syd for byen (jf. fig. 2). Skolelæreren var ved midten af 1800-tallet fritaget for morgen- og aftenringning, fordi kirken lå 'ved sundet langt fra byen'; tilmed var dens klokke 'så liden', at den kun sjældent kunne høres i byen.⁹

Kirkegården (fig. 3 og 4) grænser mod syd umiddelbart ud til strandengen. Den har bevaret sine gamle skel og udgør en uregelmæssig firkant med en spids vinkel i det sydøstre hjørne. Hegnet består af *kampestensdiger* (uden jordfyld). Det sydlige og sydøstlige stræk er overgroet af blomstrende vedbend.

De enkle, tømrede *indgange* består af en *port* i nord (fig. 22), i retning af byen, og en lille *læge*

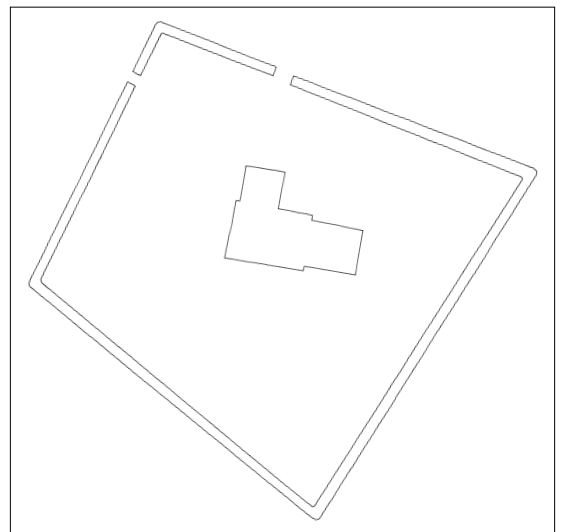

Fig. 3. Plan af kirkegården, 1961, tegnet af Merete Rude 2011. 1:1.000. – Plan of churchyard, 1961.

Fig. 4. Luftfoto af kirke og kirkegård set fra sydvest. Ålborg Luftfoto o. 1951. KglBibl. – *Aerial photo of church and churchyard seen from the south west.*

i vest, mod anløbsbroen. De lette portaler lukkes af låger med diagonalt stillede tremmer og har krumme overligger, sådan som det også ses i Hornum (s. 1248) og tidligere var tilfældet i Glud (s. 1484). – †*Indgange*. 1682 skulle der opsættes en ny †kirkeport og låge.¹⁰ Porten blev repareret 1700, og lågerne tjæret 1853. 1883 ønskede provsten den nordre indgang flyttet mod vest, så den flugtede med våbenhusdøren.¹¹ Et forslag til mere prætentiose indgangspartier blev 1963 mødt af et forsvar for de gamle, der blot burde fornyes i uændret skikkelse som almindelig vedligeholdelse; hermed ville de passe til det 'præg af ukunstlet enkelhed og tilforladelig håndværkerkunnen', der i øvrigt udmærkede kirken.¹²

Beplantning. Ahorntræer, plantet inden for diget, har o. 1900 afløst asketræer fra 1860'erne.¹¹ Luftfotoet (fig. 4) viser, at gravstederne endnu o. 1950 havde bevaret deres præg fra sidste del af 1800-tallet med fine mønstre i buksbom.

Et lille hvidt og teglhængt *graver- og redskabs-hus* i kirkegårdens nordvestre hjørne er opført 1991. Et †*bræddeskur* var 1884 opsat uden for vestdiget til stiger og brandredskaber.¹¹

BYGNING

Oversigt. Kirken er med en længde på kun 15,45 m Danmarks mindste middelalderkirke.¹³ Det er en lille anonym bygning, bestående af kor og skib, opført af rå og kløvet kamp formodentlig endnu i 1200-tallet. Et yngre våbenhus ved nordsiden er også af kampesten. En tagrytter over skibets vestgavl, fra 1877, har afløst en †rytter fra 1805. En del ændringer må være udført i forbindelse med en hovedreparation sidstnævnte år. Kirken er restaureret 1964 under ledelse af arkitekt Kristian Pedersen. *Orienteringen* afviger ca. 10 grader mod syd.

En formodet *brand* i kirken 1804, nævnt af *Tiap* fra og med 3. udg. (1904), er muligvis en efterrationalisering, som kunne forklare inventar-fornyelserne o. 1805. Disse fornyelser var faktisk forudset i synet allerede 1803, hvor der ikke omtales nogen brand.¹⁴

Kirkestedet er gammelt. I gulvet er fundet middelalderlige mønter, den ældste fra Erik Klipping's tid (jf. ovf.). Udelukkes kan det vel ikke, at mønterne er tabt i en foregående kirke af træ; men lige så sandsynligt er det, at den nu stående stenbygning, ligesom også døbefonten, rækker tilbage til 1200-tallet (jf. ndf.).

Grundplanen er den traditionelle romanske med et mindre kor og et større skib. Springet mellem

de to afsnit svarer omtrent til en halv murtykkelse. Kirken har kun én dør, i nord (imod landsbyen), mens der til gengæld kun er vinduer i syd, og ingen spor af vinduer i nord. Bortset fra døren er ingen ældre detaljer bevaret. Korbuen er udvidet og ommuret senest o. 1805 og med den hele den tynde triumfmur. Det er en lille, lav bygning: koret måler 2,8 m til en nyere gesims, skibet 3,3 m.

Materialer og teknik. Murene er af rå og kløvet kamp uden sokkel og uden brug af egentlige kvadre. Siderne i $\uparrow$ åbningerne kan have været af tegl, således som det er tilfældet med døren. Af tildannet granit ses kun to større blokke nederst i det sydvestre hjørne. Facaderne fremtræder med en ujævn, bølget overflade, blødgjort af mange lag hvidtekalk. Også skibets bevarede, vestre *gavlspids* er af kampesten; de to østre gavltrekanter er ommuret med små teglsten, formentlig o. 1805.

Eneste ældre detalje er som nævnt en rest af døren, der har været muret af *munkesten* og udvendig omgivet af en halvtens fals. Siderne er hugget bort ved en udvidelse af åbningen; men synligt fra våbenhusloftet er bevaret et parti af dørens øvre afslutning, et 75 cm bredt udsnit af en flad, formodentlig senmiddelalderlig bue med toppunkt 2,5 m over gulvet.¹⁵

Formen på de oprindelige $\uparrow$ vinduer kendes ikke. Kirken har fra første færd været ensidigt belyst fra syd, men er ethvert spor af de gamle åbninger gået tabt, idet de er opslugt af de nuværende tre *vinduer*. De brede, rundbuede åbninger

er udvendig falsede og indvendig smigede og har måske fået deres nuværende skikkelse engang i 1700-tallet; de er reduceret i lysningen, da ældre $\uparrow$ trærammer blev afløst af støbejernsrammer 1867-71.¹⁶ Uldall mente 1895 at kunne spore et lille tilmuret vindue i korgavlen, men her ses udvendig kun et par teglsten. Derimod er der spor af et lille sekundært, nu tilmuret $\uparrow$ vindue nær skibets sydøstre hjørne. Det kan være brudt igennem muren for at skaffe lys til prædikestolen.

Indre. Væggene dækkes af en 'rusticerende' puds fra restaureringen 1964 (sml. Glud), der skjuler alle ældre spor. I 1800-tallet stod væggene oliemalede, indtil det 1919 blev påbudt, at de skulle kalkes (se ndf.). Den enkle fladrunde *korbu*, der harmonerer med det klassicistiske inventar, har formodentlig fået sin nuværende form i forbindelse med kirkens hovedreparation 1805. Den brede åbning optager størsteparten af triumfmuren, der som sagt må være helt ombygget ved samme lejlighed og kun er godt 60 cm tyk. Rummene dækkes af *træløfter*, hvis fyrrebjælker er fornyet 1851-52.¹⁶

Arkitektur og datering. Kirken på Hjarnø er som sine søstre på de omliggende småøer svær at datere. Kirkerne på Tunø, Alrø og Endelave, der sammen med Hjarnø alle hørte til det gamle Århus Stift (jf. *DK Århus* 2379, 2841, 5299), har ud over deres beskedne størrelse flere træk fælles: Grundplanen er den gængs romanske, materialerne rå og kløvet kamp; murene er rejst uden sokkel, og alle mangler de vinduer i nordsiden. Tunø og Alrø har (eller har haft) to døre, mens Endelave ligesom Hjarnø kun har én dør (orienteret mod landsbyen). De få bevarede enkeltheder er ret rustikke, og korbuerne er omdannet.¹⁷

Måske har alle fire kirker haft teglmurede åbninger, men generelt er bygningerne uden sikre daterende træk, og som opførelsestidspunkt er – med forbehold – foreslået 1300-tallet eller først i 1400-tallet. Den teglmurede rest af den ovennævnte dør i Hjarnø Kirke burde som den ligeledes falsede og fladbuede dør i Endelave være fra den senere middelalder; men spørgsmålet er, om døren er den oprindelige. Antager vi, at døren i Hjarnø Kirke har fået sin form ved en senere omdannelse, er der intet til hinder for, at stenkirken – ligesom de ældste af de 1964 fundne mønter (jf. s. 1526) – rækker tilbage til 1200-tallets sidste del.

Ændringer og tilføjelser. Ud over det tilføjede våbenhus har bygningen i hovedtrækkene beholdt sin oprindelige skikkelse og fik således aldrig hvælv. Siden 1805 har kirken haft en tagrytter over vestgavlen.

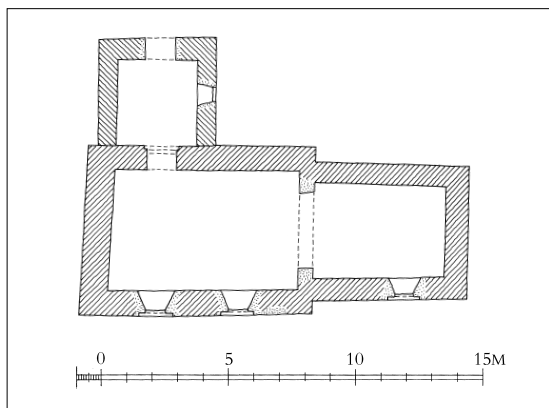

Fig. 5. Grundplan 1:300. Målt af NJP og Finn Østergaard 2011, tegnet af Merete Rude 2011. – *Ground plan.*

Fig. 6. Kirken set fra nordøst. Foto AM 2011. – *The church seen from the north east.*

Våbenhuset ved kirkens nordside er som selve kirkebygningen af rå og kløvede kampesten og giver ingen holdepunkter for en nøjere datering. Den lille lave bygning, der nævnes 1682,¹⁰ kan være bygget til engang i middelalderen, måske først i 1500-tallet. Den øvre del af gavltrekanter er af små mursten. Den ommurede, fladbuede dør har oprindeligt været noget smallere: 1856 ønskede provsten den udvidet til 7 kvartér (ca. 105 cm),¹⁶ nu er den 120 cm. I et vindue i østmuren er i 1800-tallet indsat en spidsbuet støbejernsramme. Rummet dækkes af et træloft. 1685 købtes 'deller' til nyt loft;¹⁰ men 1700 manglede loftet.¹⁴

†*Klokkeophæng* i våbenhuset. Kirkens lille klokke var tidligere ophængt i eller over våbenhuset. Inventariet 1682 anfører klokken som hængende 'i tårnet',¹⁰ hvad der muligvis sigter til et lille spir eller en muret kam over våbenhuset. I hvert fald hedder det 20 år senere, 1702, at den lille klokke hænger 'i våbenhusgavlen'.¹⁴

Den nuværende, tømrede *tagrytter* (klokkespir) over skibets vestgavl er opsat 1877 (jf. kirke-

ejerens navn og årstal på vindfløj).¹¹ Siderne, der til de tre sider har små retkantede glamhuller, er siden 1964 beklædt med egespån; pyramidetaget er tækket med kobber. Tidligere stod bindingsværket malet, og det murede tag hvidt, mens beklædningen var af zink (jf. luftfoto fig. 4).¹⁸

En foregående †*tagrytter*, af samme form, var opsat af kirkeejeren Poul Glud 1805, hvormed kirken fik 'et spir, hvad den ikke tidligere havde haft'.¹⁹ Det tømrede 'tårn' fik fornyet sin træbeklædning 1851¹⁶ og ses på en lille penneskitse fra samme tid (s. 1027, fig. 8).

Vedligeholdelse. 1619 var den østre kirkegavl faldet ned og måtte genopbygges med 300 mursten; en murmand arbejdede 'selvtredie' i otte dage.²⁰ Ved en *hovedreparation* 1805, samme år som †*tagrytteren* opsattes, blev størstedelen af inventaret fornyet (se ndf.), og samtidig blev bygningen formentlig underkastet en større istandsættelse. Det nuværende *tagværk*, af fyrretræ, kan meget vel være lagt op i den forbindelse, ligesom man også har ommuret korets og skibets østre gavlspejls. Kirken

prydes af en treleddet *gesims* måske fra samme år. Indvendig synes som sagt den forholdsvis brede koråbning at have fået sin fladrundbuede form samtidig med inventarets fornyelse.

Rummene fik *†gipslofter* inden indlægningen af nye bjælker 1851–52¹⁶ og stod herefter med gipsede lofter indtil 1964. Hermed fulgte kirken det samme mønster som de to andre kirker i herredet, der beholdt deres flade lofter: Hornum og Glud (skibet). En væsentlig ændring i bygningens fremtræden var indsættelsen af rundbuede *støbejernsrammer* 1867–71 (jf. ovf.).

Restaureringen 1964, efter kirkens overgang til selveje, gennemførtes som i Glud under ledelse af arkitekt Kristian Pedersen, Vinding. Den omfattede en almindelig bygningsmæssig istandsættelse samt nyt varmeanlæg (elvarme). Tagrytteren blev renoveret, og over skibets østgavl nedtoges en *†skorsten*, udformet som et lille skifertækket tårn. Indvendig blev der lagt nye gulve, efter at ældre gulvlag var fjernet til en dybde af 25–35 cm (jf. møntfund). Lofterne blev befriet for deres *†gipsdække* og et nyt bræddelag lagt op, hvilende på bjælkerne.

Gulvene, der i kor og skib ligger i samme niveau, er 1964 lagt med gule mursten på fladen. *†Gulve*. 1858 skulle røde mursten i koret erstattes af fliser, hvorefter murstenene skulle bruges under stolene, i stedet for et gulv af piksten.¹⁶ 1875 bestod gulvene

af gule, kvadratiske stenfliser.¹⁶ Under stolene blev 1897 lagt et gulv af fyrretræ over et lag cement.¹¹

Opvarmning. Kirken fik elvarme 1964. Den har kunnet opvarmes siden 1890, da der opsattes en *†kakkelovn* i skibets nordøstre hjørne (jf. fig. 8) med skorsten over østgavlen. En kakkelovnsskærm skulle 1925 bronzeres eller males.¹¹

Malede †dekorationer på vægge og loft. Korbuen var 1887¹¹ 'smukt dekoreret' med en malet rustika (jf. fig. 8), der imiterede et stik af tilhugne kvadersten, vist i perspektiv. Den oliemalede udsmykning rækker formentlig som idé tilbage til nyindretningen o. 1805, men var fornyet i de forløbne år. 1877 skulle således 'den gamle optrækning inde i kirken afhugges, og væggene optrækkes på ny'.¹⁶ Fotografiet viser tillige et geometrisk mønster på korets *†gipsloft*; provsten påbød 1913, at loftet i skibet blev malet 'i lighed med de nuværende felter'.²¹ Vægge og lofter skulle 1919 renses for oliemaling og kalkes.¹¹

Vindfløjen over tagrytteren bærer indskriften »J. Glud 1877« for kirkeejeren Jacob Glud, Jensgård. Fløjstangen prydes af bøjler og en kugle.

Den beskedne men dog karakterfulde bygning er fremdeles hvidtet ude og inde, og de svagt svejfede tage er nu som tidligere tækket med tegl.²² Loftsbjælker og -brædder står malede i en klædelig æggeskalsfarve.

Fig. 7. Kirken set fra syd o. 1910. Foto i KglBibl. – *The church seen from the south c. 1910.*

Fig. 8. Indre set mod øst o. 1925(?). Foto i NM. – Interior seen towards the east, c. 1925(?).

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventarstykker, granitdøbefonten og *låget fra et chrismatorium (oliegemme), der er fundet i gulvet 1964, er ikke nøjere daterbare, men kan meget vel stamme fra 1200-tallet. Klokken er støbt o. 1400-50 af »Nis Eshkel« (Nis Eskildsen) og er forsynet med både hans navn og hans støbemærke.

Altersølvet er ifølge indskrift skænket til kirken 1642 af kapellan ved Skt. Nikolaj Kirke i København Jacob Sørensen Glud og hans hustru Karen Christensdatter, der også gav prædikestolen i fædrenes sogn Glud (s. 1504). Alterstagerne tilhører samme tid, og dåbsfadet fra o. 1575 er først kommet til kirken efter 1681. En pengeblok må dateres o. 1700, og en *ligbåre fra o. 1750-1800 findes i Glud Museum sammen med en sjælden *indsamlingsstok fra o. 1800-50.

Inventarets hovedstykker er først kommet til 1805, altertavlens opsætningsår, og såvel den som prædikestol, alterbord, alterskranke og en *døbefont (nr. 2, i Glud Museum) må tilskrives Jens Hiernøes værksted i Horsens. Tavlens maleri, Jesus bryder Brødet, er udført o. 1903 af Ulrik Wenzel Tornøe.

Farvesætning og restaureringer. Det helstøbte klassicistiske interiørs nuværende fremtræden går tilbage til restaureringen 1964-65, da inventaret blev farvesat af

Aage Sørensen med gråt og hvidt som grundfarver, suppleret med lidt forgyldning, blå og grønt. Orgelhuset, fra 1839, er farvesat i samme tone 2006 af Susanne Schibler.

Bevaret bemaling fra 1805 findes kun på alterbordet, der har et påmalet alterklæde (utilgængeligt). Men om altertavlens oprindelige bemaling vides gennem en undersøgelse 1962, at grundfarverne var blå og gråt, og at der derudover var brugt forgyldning og gullighvidt. Over denne bemaling er konstateret flere yngre, hvis malere har efterladt navne og årstal bag på altertavlen.

Alterbordet er et bræddeværk af fyr fra 1805, 120×93 cm, 85 cm højt, afstand til østvæg 95 cm. Bordets tre sider dækkes af et nyt vævet *alterklæde* i to grønne nuancer, hvorunder der på træet findes et *malet alterklæde* fra 1805. Det illuderer et omhæng af svagt foldet, rødt fløjl, hvis frynsebesatte underkant er løftet i en flad bue fra gulvet. I de øvre hjørner rosetter, hvorfra klædet hænger ned.

†*Alterklæder.* 1684 købtes til et nyt alterklæde fem alen 'rød, stakket flos', fire lod sølv- og guldkniplinger samt tre alen blårlærred som for,¹⁰

Fig. 9. Altertavle, 1805, tilskrevet Jens Hiernøes værksted i Horsens. Maleriet, Jesus bryder brødet, skyldes Ulrik Wenzel Tornøe o. 1903 (s. 1532). Foto AM 2011. – *Altarpiece, 1805, attributed to workshop of Jens Hiernøe in Horsens. The painting, Jesus Breaking Bread, is by Ulrik Wenzel Tornøe, c. 1903.*

måske det samme som fandtes 1702.¹⁴ 1854 ønskedes et klæde af rødt fløjls anskaffet,¹⁶ og 1862 indkøbtes et nyt af 'silke- eller uldfløjls' med ægte guldgaloner.¹¹ 1924 anskaffedes et klæde af 'silke- eller uldplys' (jf. fig. 8).¹¹

Altertavle (fig. 9), 1805, tilskrevet Jens Hiernøes værksted i Horsens. Den er af fyrretræ og udgør

en miniudgave af billedhuggerens store, klassicistiske tavler, som de eksempelvis kendes fra As Kirke og Skt. Nikolaj i Vejle (s. 121, 1362 ff.).²³ Opbygningen er arkitektonisk med et malerifelt, der kantes af kannelerede, korintiske søjler. Postamentet prydes af et rudemønster med cirkler, og frisen har over søjlerne fremspring med bladrossetter. Den

Fig. 10. Indre set mod øst. Foto AM 2011. – Interior seen towards the east.

kraftige profilgesims bærer midtpå et Jahve-øje i sky- og strålekrans, og yderst står to olielamper.

Maleriet, Jesus bryder Brødet, er udført o. 1903 af Ulrik Wenzel Tornøe i olie på metal.²⁴ Tavlens bemaling i øvrigt er fra 1964-65 og skyldes Aage Sørensen, der har ladet sig lede af tavlen ældre farveholdninger. Gråt og hvidt danner grundfarver, hvortil kommer forgyldning og lidt blå og grønt samt i frisen en indskrift med gul skrive-

skrift på brun bund: »Jeg er Vejen, Sandheden og Livet. Johs 14,6«.

1895 sagdes det ældre og formentlig oprindelige *†altermaleri* at forestille »Jesus i Gethsemane«; det kaldtes 1903 meget dårligt og utydeligt. Man ønskede et nyt, malet af en kendt kunstner, gerne en kopi.¹¹

Bag på altertavlen er med sort skrift noteret dens opsætningstidspunkt og forskellige andre arbejder:

1) »Opsat 1805«. 2) »Malet 1879 Malermester H. C. Pødenphant, Medhjælpere A. Pødenphant, P. Lillie«. 3) »Altertavlen og Prædikestol(en) forgyldt 1911 af Maler F. Lytgens«. 4) »Kirken malet 1965 Niels O. Christensen, Sønderby, Verner Dalstrøm, Juelsminde«. 5) »Malet 1977 Niels Overgård, Sønderby«. Desuden findes her yderligere nogle håndværkernavne og -årstal med blyant.²⁵

En undersøgelse 1962 klarlagde den oprindelige staffering (på kridtgrund). Grundfarverne var blå og gråt, til dels som marmorering, hvortil kom guld på siraterne og en gullighvid på postamentets 'krydsbånd', der sås på blå bund. Over disse farver konstateredes flere yngre bemalinger, alle med større eller mindre præg af egetræsfarve.

Fig. 11. Alterkalk, 1642, udført af Steen Pedersen i København som en gave fra kapellan ved Skt. Nikolaj Kirke i København Jacob Sørensen Glud og hans hustru Karen Christensdatter (s. 1534). Foto AM 2011. – *Chalice, 1642, made by Steen Pedersen in Copenhagen as a donation from the curate of the Skt. Nikolaj Church in Copenhagen Jacob Sørensen Glud and his wife Karen Christensdatter.*

Fig. 12. Alterdisk, 1642, udført af Steen Pedersen i København med initialer for giverne (s. 1535, jf. fig. 11). – *Paten, 1642, made by Steen Pedersen in Copenhagen with the initials of the donors.*

† *Altertavle*. 1702 havde kirken en 'lille stafferet altertavle'.¹⁴

Altersølv (fig. 11-12), 1642, udført af Steen Pedersen i København og skænket af kapellan ved Skt. Nikolaj Kirke sammesteds Jacob Sørensen Glud og hans hustru (jf. prædikestol i Glud Kirke s. 1504). *Kalken* (fig. 11), hvis bæger er fornyet 1876, er nu 17,5 cm høj. Foden er sekstunget med prik bort på standkanten, skaftleddene seks-sidede og profilerede. Knoppen fremtræder på gotisk vis sekstunget med seks rudebøsser, hvis graverede versaler tilsammen danner navnet »Ihesvs«; det fornyede bæger er halvkugleformet.

På fodens tunger er graveret indskrifter, af hvilke de to er oprindelige og udført med skråstillede versaler. 1) »Anno 1642 hafver Her Iacob Søfrenson Glvvd med sin kiere Hustrø Karen Christensdaater foræret denne Kalck oc Disk til Hiernøe Kirke«. 2) »Esa 33 v. 1. Væ dig, dv som røever, thi dv skalt berøfvis«. 3) Med versaler »Aar 1876 blev denne Kalk istandsat og fornyet af Jacob Andreas Glud«. På fodens underside læses endvidere versalindskriften »Aar 1935 istandsat af Fru Cecilie Hallin og Georg Glud«. Her ses også indprikket »TH 1876«, et Københavnsmærke »(18)76« og et gardejnsmærke for Simon

Groth. Kalkens mester kan bestemmes ud fra diskens stempler.

Dysken (fig. 12), tværmål 13,5 cm, har en graveret dekoration, der i fordybningen omfatter et Jesumonogram med kors i bladkrans. På fanen ses fire jævnt fordelte motiver: øverst Korslammet, nederst en bladroset, og i to bladkranse læses initialerne »ISG« for Jacob Sørensen Glud og »KCD« for Karen Christensdatter. Graveringsbladværk virker yngre (fra o. 1800?). På undersiden har disken et Københavnsmærke »163[9]« og et stempel for Steen Pedersen i København (Bøje nr. 24).

Yderligere en *disk* fra 1965 måler hele 36 cm i tværmål og har altså karakter af en oblatbakke. Den er på undersiden mærket »Hjarnø 1965« og bærer stemplerne »V. Lind«, »Cohr« og »Bunde« for Hans Bunde.

1902 ønskede man anskaffet en gennemhullet *†ske* af sølv til altersølvet.¹¹

En *alterkande* fra 1959 er bastant formgivet, 21 cm høj, og bærer under bunden påskrift: »Skænket Hjarnø Kirke Aar 1960«. Her findes også

Fig. 13. Alterstager, o. 1650 (s. 1535). Foto AM 2011. – Altar candlesticks, c. 1650.

Fig. 14. *Låg til Chrismatorium (oliegemme), formentlig fra 1200-tallet (s. 1535). I NM. Foto AM 2001. – *Lid of chrismatory (receptacle for holy oils), presumably 13th century.

et Københavnsmærke »(19)59« og stemplet »V. Lind«. **Alterkander*. 1) O. 1850, af jernblik, ottekantet med låg og svungen hank, 28 cm høj. For til er påmalet et hvidt kors; stærkt rustent, i Glud Museum (inv. nr. 14258). 2) 1862, af sort porcelæn fra Bing og Grøndahl med guldkors.¹¹ I Glud Museum (inv. nr. 14254). En *†alterkande* i form af en *flaske* savnede 1619 sit skruelåg.²⁰ Det er vel samme vinflaske, der 1702 omtales som værende af tin.¹⁴ Måske har der været tale om en tinflaske, som den kendes fra Glud Kirke 1666 (s. 1500).

Sammenhørende med *alterkande nr. 2 er en **oblatæske* af porcelæn fra 1862 i Glud Museum (inv. nr. 14254).¹¹

Alterstager (fig. 13), o. 1650, 30 cm høje, balusterformede med kraftigt kugleled midtpå. Tidligst omtalt i inventariet 1681.¹⁰ En *syvstage* fra 1931, 37 cm høj, har indskrift med skriveskrift: »Skænket Hjarnø Kirke Julen 1931. Bertha og Niels Vestergaard. Fader, tak for hvad vi fandt i dine Helligdomme«.

†*Messehagler*. I inventariet 1681 optræder en hagel, hvis gamle for var slidt op og nu erstattedes af tre alen sort rask. Desuden anskaffede man to alen sorte floretbånd (silke) til at kante med i halsen.¹⁰

Et **låg* til et *chrismatorium* (oliegemme), formentlig fra 1200-tallet, er fundet 1964 i kirkegulvet (fig. 14). Det er af bronze, største mål 7,5 cm, formet

som et trepas svarende til beholderens traditionelle udformning som tre sammenkoblede cylindere til de tre slags olier, præsten brugte. På lågets underside er oliernes navne markeret med indridsede versaler »I«, »C« og »S«.²⁶ Oven på låget sidder et greb i form af en øsken, en mindre øsken yderst på den ene tunge, mens der mellem de to andre findes rester af et hængsel. Gemmets udformning med fladt låg er den gængse romanske (jf. *DK Ribe* 2816 ff.), men kan formentlig også have været benyttet senere i middelalderen.²⁷ Låget er knækket i to dele. I Nationalmuseet (inv. nr. D 526 a-b-964).

Alterskranke, o. 1805, men en del fornyet, tværs over koret med snedstillede stivere og hvid bemaling. 1962 er konstateret gammel staffing i sort (skamlen og stivere) og 'køliggråt' (håndlisten).

Døbefonte. 1) (Fig. 15), formentlig fra 1200-tallet, af grå (foden) og rødlig granit, 92 cm høj. Fodens nedre del har form af en pyramidestub, den øvre af en konisk overgang til skaftet, der har midtvulst.

Fig. 15. Døbefonte nr. 1 af granit, formentlig fra 1200-tallet (s. 1536). Foto AM 2011. – *Font of granite, presumably 13th century.*

Fig. 16. Dåbsfad, o. 1575, sydtysk (s. 1536). Foto AM 2011. – *Baptismal dish, c. 1575, South German.*

Kummen, tværmål 80 cm, har stejle, glatte sider, og mundingsranden stiger svagt ind imod den harmoniske fordybning. Fontens enkle romanske former antyder en datering til 1200-tallet men udelukker ikke, at den kan være blevet til så sent som i 13-1400-tallet.²⁸ Afløst 1805 af *nr. 2; var 1878 henstillet på kirkegården og blev 1882 renset og opsat i koret.¹¹ Nu i korets nordvesthjørne.

*2) (Fig. 17), o. 1805, af fyr, tilskrevet Jens Hiernøes værksted i Horsens. Fonten er cylindrisk, 87 cm høj, med bred rand og kannelering forneden. Egetræsmalet. I Glud Museum (inv. nr. 4478).

Dåbsfad (fig. 16), o. 1575, sydtysk, med medaljon med Bebudelsen i fordybningen og stemplet »RS« på fanen. Omkring medaljonen en stemplet bort, to tilsvarende på fanen. Da fonten 1681 omtales 'uden bækken',¹⁰ må fadet først være kommet til kirken på et senere tidspunkt.

Prædikestol (fig. 20), o. 1805, tilskrevet Jens Hiernøes værksted i Horsens, fyrretræ. Stolen er femsidet med glatte sider, der prydes af guirlander omkring ovale medaljoner. Forneden afslutter en kraftig, tovsnoet vulst, oven til en profilliste og øverst under gesimsen en buefrise. Prædikestolen hviler på en kvadratisk, kanneliseret søjle med blokkapitel og har samtidig opgang fra koret, gelænderet med snedstillede stivere.

Den lille himmel har seks sider ud imod kirkerummet, frisen cirkler mellem kantende profiler. Det gennemløbende hængestykke har form af et hængesklæde med frynsekant og klunker. Prædikestolens bemaling svarer til altertavlens fra 1964-65. I medaljonerne er anført skriftsteder med gul skriveskrift på brun bund; fra opgangen læses: »Sct. Mattæus 7,7, Sct. Markus 10,27, Sct. Lukas 7,50, Sct. Johannes 6,47«. Indskrifterne tilhører vistnok en $\dagger$ staffering fra engang i 1800-tallet og er fremdraget 1962, da prædikestolens farvelag blev undersøgt. Den oprindelige farveholdning lod sig ikke nærmere udrede, men kan meget vel have svaret til altertavlens. Herover konstateredes en række yngre farvelag, der domineredes af egetræsfarve, gråt, hvidt og en del blå, og som må skyldes malere, hvis navne står at læse på altertavlen (s. 1534 med note 25). O. 1925 var der malet stjerner i medaljonerne (jf. fig. 8). Prædikestolen havde sit nærmeste sidestykke i As Kirke (s. 1367).

$\dagger$ Prædikestol. 1702 havde kirken en 'lille stafferet prædikestol'.¹⁴

Stolestader, 1964-65, med glatte ryglæn og brede 'sribede' gavle. Grå bemaling med sortgrå sæder og forgyldt afstribning.

$\dagger$ Stolestaderne ønskedes fornyet 1803, hvad der formentlig er sket 1805.¹⁴ 1863 blev der over de daværende stader opsat hatteknager, og 1868 blev stoleværket malet med egetræsfarve og ferniseret. 1897 forelå der en 'besværing' fra alle øens indbyggere over kirkestolene, som 'afgav et dårligt og indskrænket sæde'. Stolestaderne afløstes inden 1899 af nye (jf. fig. 8), 'udført i lighed med dem i Klakring'.¹¹

En $\dagger$ skrifte- og prædestol ønskedes ligeledes fornyet 1803.¹⁴ 1862 beklædtes den med fjæl i 1¼ alens højde over sædet, mens en samtidig $\dagger$ degnestol flyttedes fra alteret til prædikestolens opgang.¹¹ 1867 fjernede man både præstens og degnens stole.¹¹

Pengeblok (fig. 18), o. 1700, nu 55 cm høj, ottesidet, gjort af en egestok med jernhætte og -slids samt fire omløbende jernbånd. De to danner overfaldslukker for en låge med nyere hængelåse.

Fig. 17-18. 17. *Døbefont nr. 2, o. 1805, tilskrevet Jens Hiernøes værksted (s. 1536). I Glud Museum. 18. Pengeblok, o. 1700 (s. 1537). Foto AM 2011. – 17. Font, c. 1805, attributed to workshop of Jens Hiernøe. 18. Poor-box, c. 1700.

Fig. 19. Indre set mod vest. Foto AM 2011. – *Interior seen towards the west.*

Grønmalet med sort jern. Blokken er afsavet forneden og har således været en del højere. I kirkenes vestende, midtfor.

En *★indsamlingsstok* (fig. 25) fra o. 1800-50 består af et 112 cm langt skaft med en drejet, profileret kop til pengene. For enden af skaftet har der siddet en *†knop*. I Glud Museum (inv. nr. 8376). 1862 nævnes en *†pengebøsse* i inventariet.¹¹

Orgel (jf. fig. 19), 1839, med fire stemmer, ét manual og anhangspedal, bygget af Marcussen & Reuter, Åbenrå. Anskaffet til Hjarnø Kirke 2005. Tidligere lokaliteter: Lyngby Seminarium, Århus Amt,²⁹ Lyngby Kirke, Århus Amt, Finderup Kirke, Viborg Amt (fra 1944) Vejlbj Kirke, Århus Amt (fra 1997), Grenå Kirke, Århus Amt (fra 2003) og Vejlbj Kirke, Århus Amt

Fig. 20. Prædikestol, o. 1805, tilskrevet Jens Hiernøes værksted (s. 1536). Foto AM 2011. – *Pulpit, c. 1805, attributed to workshop of Jens Hjernøe.*

(fra 2005). Ombygninger og istandsættelsesarbejder (alle ved Marcussen & Søn): 1944: facadeomdannelse, 1949: nyt bælgeanlæg med elek-

trisk blæser, 1970 og 2007: restaurering. Disposition: Principal 8 Fod,³⁰ Gedackt 8 Fod, Fugara 4 Fod, Flageolet 2 Fod. Pedal: anhang.³¹ Manu-

alomfang: C-f^{'''}, pedalomfang: C-d'. Tonehøjde: a'=431 Hz v/ 20° C. To kassebælge (rekonstruerede 2007).³² Den pibeløse orgelfront med diagonalgitre er udført 2007 i nyklassicistisk stil og bemalt som det øvrige inventar. I skibets sydvesthjørne.

*Orgel,³³ 1983, af standardtype (kisteorgel) med fire stemmer, bygget af Fyns Orgelbyggeri, Odense. Disposition: Gedakt 8', Rørføjte 4', Principal 2', Quint 1 1/3' diskant³⁴; svelle. I skibets sydvesthjørne. Orglet solgtes 2008 til Regionshospital Viborg.³⁵

†Harmonium, o. 1900, bygget af Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing.³⁶ Skænket til kirken 1935.³⁷

Salmenummertavler. 1) O. 1900 med topgavl og cifre af letmetal. Sortgrå bemaling. 2) 1964–65, af teaktræ med cifre af letmetal. To nye [†]salmenummertavler anskaffedes 1866.¹¹

Et kirkeskib fra 1955 har form af et vikingskib, bygget af fhv. maskinmester D. A. Jensen, Glud, der har benyttet en kopi af Gokstadskibet som model. Skibet er 100 cm langt, fører råsejl og har ophængte skjolde langs lønningen. Mens siderne står i blankt træ, er bunden sortmalet. Skibet, der er købt og skænket af menigheden, er ophængt 9. okt. 1955. Når man har valgt denne skibstype til Hjarnø Kirke, skyldes det, at øen er kendt fra den danske sagnhistorie.³⁸

En lysekrone fra 1907 er i barokstil med giverindskrift (skriveskrift) på hængeskuglen: »Skænket af Lærer N. Lodsgaard og Hustru 21. Novbr. 1907« (jf. mindekrans). Ophængt midt i skibet.

En [†]ligbåre (fig. 24) fra o. 1750–1800 er af fyrretræ, 330 cm lang. Benene støttes af knæ, tremmerne er udsvejfede, og bærestængerne er afrundede i enderne. Rester af sort bemaling. 1948 stod båren på kirkens loft.⁴ Nu i Glud Museum (inv. nr. 4479). Inventariet 1681 anfører en [†]ligbåre.¹⁰

Klokke (jf. fig. 23), o. 1425–50, signeret af støberen »Nis Eskhel« (Nis Eskildsen, Uldall, *Kirkeklokker* 84). Den lille klokke måler 52 cm i tværmål og har om halsen et bånd med reliefminuskler: »Help Maria Paulus. Nis Eskhel« (Hjælp Maria og Paulus. Nis Eskildsen). Foran støberens navn er i et lille skjold gengivet hans bomærke, der har form af et kors på en fod.³⁹ Ophængt i tagrytteren.

Fig. 21. Kirkegårdsmonument nr. 2, 1844, over Jens Baggesen †1842 (s. 1541). Foto AM 2011. – Churchyard monument no. 2, 1844, to Jens Baggesen †1842.

GRAVMINDER

En begravelse blev 1964 fundet østligt i skibets midtgulv. Det drejede sig om en forstyrret jordfæstebegravelse af en ca. 50-årig mand, hen ved 170 cm høj. Der var spor efter et kistelåg,⁴⁰ men intet fremkom i øvrigt til en datering. Et [†]gravtræ (eller en gravramme?) skal før o. 1870 have ligget i skibets gulv. Gravmindet omtales 1948 som en egeplanke, 3 alen lang og en halv bred med en indskrift, der ikke havde kunnet læses. Ifølge sagnet var gravmindet lagt over en mand, der kom til øen for at indkræve tiende (jf. sagn s. 1526).

En mindekrans af forsøvede egeblade bærer på sløjfen indskrift med graveret skriveskrift: »Lærer Niels Lodsgaard 24. Februar 1915. Minde fra Be-

boerne paa Hjarnø«. Ophængt i sort glasramme på våbenhusets sydvæg.

Kirkegårdsmonumenter. *1) O. 1825, over ...sen Blytekker. »Han havde været ... i Hiernø 54 Aar med sin her hos hvilende elskverdige ...«. Gravflise af rød kalksten, 45×45 cm, med delvist læselig indskrift i indhugget kursivskrift. I Glud Museum (inv. nr. 11003).

2) (Fig. 21), 1844, over Jens Baggesen, *1771 i Haastrup (Smidstrup Sogn), †1842 på Hiernø. Gift 1812 med pigen Maren Jens Datter, kaldet til Hiernø som skolelærer og kirkesanger 1819, avlede syv børn, to sønner og fem døtre. Bekostet af hans søn Bagger Jensen 1844. Flise af rød kalksten, 69×42 cm, med indskrift i sortoptrukket kursivskrift. Nu på våbenhusets østvæg.

3) O. 1856, over Iens Nielsen, *7. okt. 1827, †24. maj 1856 på Hiernø. Gift med Bodil Marie Lørgensdatter, »af deres 3 Börn modtage 2 ham

hisset«. Støbejernskors, 110 cm højt, med enkle nygotiske ender. På den øvre ses en sommerfugl, på sidearmene bladværk, og forneden et anker. Det sortmalede kors står i et gravmindemuseum på kirkegårdens nordøstre del.

Et †*kirkegårdsmonument* fra 1700-tallet udgjordes af et 1 alen langt gravtræ over et ukendt barn. Det kendes nu især gennem en tegning, der røber enkelte ord af teksten »... Støv ... elsket ... løv ... frelse«. Træet udgjorde en egestamme med let hvælvet overside, som den midtpå anbragte firlinjede indskrift stod på tværs af. Oversiden var affaset og enkelt dekoreret imod enderne, der prydes af halvrossetter. Gravtræet var fundet på Hjarnø og blev aftegnet og publiceret af Søren Knudsen 1928–29. Den omstændighed, at det var gennemhullet af pæleorm, tyder på, at træet har ligget længe i havet, hvorfor det ikke med sikkerhed stammer fra Hjarnø. Det kom til Glud Museum, hvor det siden er gået til.⁴¹

Fig. 22. Kirken set fra sydvest. Foto AM 2011. – *The church seen from the south west.*

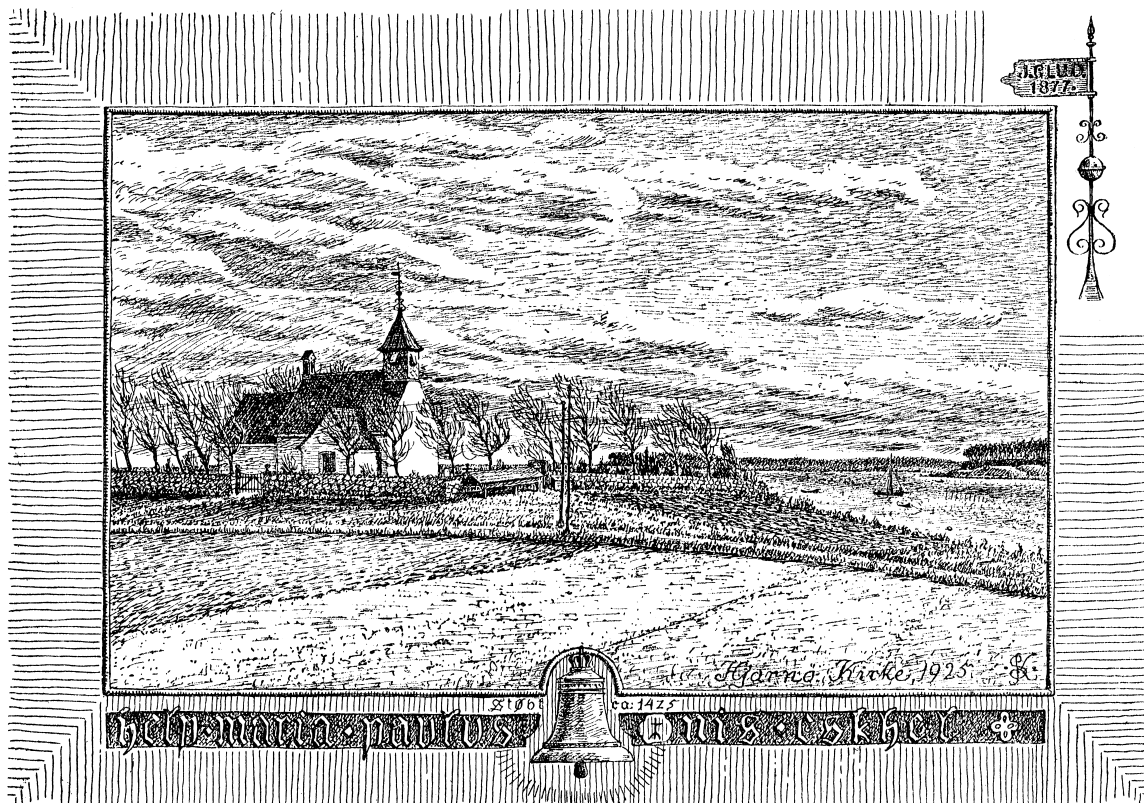

Fig. 23. Kirken i landskabet set fra nordvest. Postkort efter tegning af Søren Knudsen 1925. – *The church in the landscape seen from the north west.*

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Vejle Amt i almindelighed henvises til s. 56–58, vedr. litteratur og forkortelser til s. 59–62. Endvidere er benyttet:

Arkivalier. Lokalkivet for Glud, Hjarnø og Skjold sogne. Synsprotokol 1862–1960.

NM. *Håndskrifter*. Fr. Uldall, Om de danske landsbykirker, VI, 278–79 (1895). – *Notesbøger*. Søren Abildgaard IV, 38 (1771). – *Indberetninger*. J. B. Løffler 1878 (bygning og inventar); N. J. Tjernansen 1962 (inventar); Aage Sørensen 1962 og 1965 (inventar); Bent Sylvest 1964 (fund af begravelse); forslag til restaurering 1962 ved arkitekt Kristian Pedersen.

Tegninger og opmålinger. NM. Tegning af døbefont ved N. Lodsgaard 1902. Papaftryk af klockens indskrift ved Fr. Uldall (udateret). Postkort efter tegning af kirken ved Søren Knudsen 1925. Forslag til ombygning af orglet ved Marcussen & Søn 2005. Grundplan af kirken ved Niels Jørgen Poulsen og Finn Østergaard 2011. – *Ved kirken*. Plan af kirkegården 1961.

Litteratur. Arnold Hansen, »Forskellige Optegnelser om Hjarnø«, *Årb Vejle* 1943, 167–93; Jens P. Baun-

gaard, *Glud-Hjarnø Sogns Historie*, Horsens 1948; A. J. Adersen, »Hjarnø«, *Bjerre Herreds Bogen I*, 1963, 607–32; August F. Schmidt, »Fra Hjarnø«, *Årb Vejle* 1965, 84–94.

Historisk indledning ved Mogens Kragssig Jensen og Niels Jørgen Poulsen, bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg og orgler ved Ole Beuchert Olesen. Engelsk oversættelse ved James Manley. Oversættelse fra latin ved Peter Zeeberg. Korrektur ved Jørgen Lethan; teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktion afsluttet okt. 2011.

¹ Søren Abildgaard noterede 1771 i sin lommebog: 'Her er alene 9 gårdmænd til beboere, hvilke næsten alle har faret til søs. Disse udgør et kirkesogn og har en liden kirke der på øen, ved hvilken der er aldeles intet mærkværdigt' (underforstået intet udstyr af særlig interesse).

² *Kronens Skøder II*, 590–92.

³ Svend Aakjær, *Kong Valdemars Jordebog*, I–III, Kbh. 1926–43; I, 30, 120. Ølisten nævner de mindre øer i en vis geografisk rækkefølge, bestemt af sejladsen. Hjarnø

er anført efter Fæno (i Lillebælt) og Endelave, og foran Alrø, Tunø og Samsø.

⁴ Jens P. Baungaard, *Glud-Hjarnø Sogns Historie*, Horsens 1948, 109-12.

⁵ Korrespondance i NM. Sognepræst Tage Brummer i brev til NM 2. nov. 1964.

⁶ Mønterne opbevares i den Kongelige Mønt- og Medaillesamling (FP. 2853).

⁷ Thiele, *Danmarks Folkesagn* I, 241.

⁸ Det fremgår af et kongebrev, gengivet i *KancBrevb* 10. sept. 1566. Under krigen løb en fjendtlig 'skalkehob' ind i Horsens Fjord med deres jagter, gjorde landgang og brandskattede 'nogle herremænds gårde'. De ville efter kongens opfattelse sikkert have anrettet mere ondt, hvis der ikke var blevet gjort modstand. Frederik II beordrede derfor samtlige bønder i Bjerre Herred til at stille med 'heste og vogne, skovler og spader' og – efter Holger Rosenkrantz' anvisning – opkaste en skanse til at have skyts og folk i, 'da der i Hjarnø Sund er en snæver indsejling'.

⁹ Oplyst af skolekommissionen efter henvendelse fra amtet 1860 (jf. note 4).

¹⁰ RA. *Rentekammeret*. Reviderede rgsk. Kirkegsk. 1680-94. Århus Stift (571).

¹¹ *Lokalarkivet for Glud, Hjarnø og Skjold sogne*. Synsprot. 1862-1960.

¹² Museumsinspektør Erik Skov i indstilling til ministeriet 1963. Korrespondance i NM.

¹³ Flere sengotiske kirker er også små: Lodbjerg i Thy måler 17,1 m, mens Hørsted før tårnets tilføjelse var 16,5 m (*DK Thisted* 595, 490); kirken på Askø er kun 15,9 m (*DK Maribo* 896). Kirkerne på Venø og Manø er begge mindre end Hjarnø, henholdsvis knap 12 m og 14,1 m lang, men de er først opført i 15-1600-tallet (*DK Ringkøbing* 1217 og *DK Ribe* 3497).

¹⁴ LAVib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3.1166-76).

¹⁵ Løffler (1878) og Uldall (1895) beskriver dog begge døren som spidsbuet.

¹⁶ LAVib. *Bjerre-Hatting Hrd.s provsti*. Synsprotokol 1833-1901 (C 36.4-7).

Fig. 25. *Indsamlingsstok, o. 1800-50 (s. 1538). I Glud Museum. Foto AM 2011. – *Collection pole, c. 1800-50.

¹⁷ Det er i sig selv interessant, at disse fire øer i Århus Stift så tidligt fik egne stenkirker, mens andre, men dog ikke mindre øer, Årø og Bågø i Lillebælt og Omø og Agersø i Storebælt, først fik kirker i nyere tid.

¹⁸ Et foto fra begyndelsen af 1900-tallet (fig. 7) viser siderne beklædt med diagonalt stillede plader (af zink?) muligvis efter en istandsættelse o. 1908.

¹⁹ LAVib. *Norvang Hrd.s provsti*. Synsprotokol 1803-12 (C 37.B8).

²⁰ RA. *DaKanc*. Rentekammerafdelingen. Seks års kirkeretegnsskaber 1614-20 (B184 e).

²¹ LAVib. *Bjerre-Hatting Hrd.s provsti*. Synsprotokol 1901-22 (C 36.3).

²² Tagsten er nævnt allerede 1682 (jf. note 10).

²³ Jf. Otto Norn, »Billedhugger Jens Hiernøe og hans kirkelige Arbejder i Vejle Amt«, *ÅrbVejle* 1938, 168 ff.

²⁴ Maleren boede da i Horsens. Se *Bjerre Herreds Bogen* II, 2001, 478-79. Maleriet dateres formentlig af synets ønske 1903 om et nyt alterbillede (jf. note 11).

²⁵ Således »Malet 1882 (eller 89) af Malermester H. C. Kjærbye«, »Malet 1895 af Maler H. C. Schnor«, »Malet 1913 af F. Lütgens«, »Kirken istandsat 1921 af F. Lütgens«, »Kirken istandsat 1925 og 1926 (af) Murer P. Hansen, Medhjælpere J. Jensen, Niels Hansen, Sønderby«, »Kirken istandsat af J. Chr. Petersen 1928, 1929« samt »Malet 1943 af Rich. Hansen, Just(?) Schmidt«.

²⁶ Bogstavet I står for »(oleum) infirmorum«, salve til syge og døende, C for »(oleum) catechumenorum« eller »Chrisma« til dåb og konfirmation, S for »(oleum) sanctum« til indvielse af personer eller genstande.

²⁷ Om chrismatorier se *KultHistLeks* X, art. Liturgiska Käril (sp. 627 f.) og Thomas W. Lassen, »Chrismatorier til bare to slags olie«, *hikuin* nr. 6, 59-64 med videre henvisninger.

Fig. 24. *Ligbåre, o. 1750-1800 (s. 1540). I Glud Museum. Foto AM 2011. – *Bier, c. 1750-1800.

²⁸ Jf. fonten i Maria Magdalene Kirke (Randers Amt), hvis plumpe romanske former ved våbenskjolde kan dateres til 1400-tallets anden fjerdedel. Se Mackeprang, *Døbefonte*, 4.

²⁹ If. meddelelse fra Marcussen & Søn.

³⁰ Stemmens 12 dybeste toner har dækkede piber, lånt fra Gedackt 8 Fod.

³¹ Pedalklaviaturet er permanent anhangt, uden mulighed for frakobling.

³² Kassebælgene er indrettet til trædning og er endvidere tilsluttet en elektrisk blæser.

³³ Orglets nuværende hjemsted er ikke redaktionen bekendt.

³⁴ Quintstemmens omfang: c'-g'''.

³⁵ Meddelelse fra Hjarnø Kirke. If. organist Jens Chr. Hansen, Viborg, blev orglet ikke opstillet på hospitalet.

³⁶ Meddelelse fra kirken til Den Danske Orgelregistrant 1974.

³⁷ Jf. note 11. 1963 foreslog bygningsinspektøren, at harmoniet blev flyttet fra korets sydside til skibets sydvesthjørne, samt at der udførtes et forparti af fyr mod gangen fra våbenhuset. Yderligere oplysninger om kirkenes orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

³⁸ Henning Thalund, *Kirkeskibe i Haderslev Stift*, Haderslev 1999, 50 f.

³⁹ Skjoldet er gengivet i Uldall, *Kirkeklokker* som fig. 104.

⁴⁰ NM. Indb. ved Bent Sylvest 1964, jf. også *Horsens Folkeblad* 23. og 27. okt. 1964 og *Silkeborg Avis* 13. aug. 1970, der vil vide, at liget skulle være Marsk Stigs.

⁴¹ Søren Knudsen, 'Gravminder af træ', *Vore Kirkegaarde* 1928-29, 115, 117, 122 med tegningen, hvis original må anses for tabt.

HJARNØ CHURCH

In 1801, the small island at the entrance to Horsens Fjord had a population of 146. The island constitutes an independent parish and at least since the Reformation has shared its pastor with Glud.

The anonymous *church building* is only 15.45 m long and is thus Denmark's smallest medieval church. It is related to the churches on the three small islands nearby, Tunø, Alrø and Endelave, all of which belonged to the old Århus Diocese. The church consists of chancel and nave as well as a slightly younger porch, built of raw and split fieldstones but without safely dateable details. There is only one door, in the north (towards the village), and there are only windows in the south side. The church site is old: in the floor medieval coins have been found, the oldest minted during the reign of King Erik Klipping (1259-86). The coins may have been lost in a preceding church of wood; but it is just as likely that the now-standing stone building, like the font, goes back to the thirteenth century. – A restoration in 1964-65 was conducted under the supervision of the architect Kristian Pedersen.

Furnishings. The oldest items of furnishing in the church, the granite font and the *lid of a chris-matory (receptacle for consecrated oils), found in the floor in 1964, have not been precisely dated,

but may be from the thirteenth century. The bell was founded c. 1400-50 by »Nis Eshkel« (Nis Eskildsen) and bears both his name and his founder's mark.

According to the inscription the altar plate was donated to the church in 1642 by the curate of the Skt. Nikolaj church in Copenhagen, Jacob Sørensen Glud, and his wife Karen Christensdatter. The altar candlesticks belong to the same period, and the baptismal dish from c. 1575 only came to the church after 1681. A poor-box must be dated c. 1700, and a *bier from c. 1750-1800 is now in the Glud Museum along with an odd *collection pole from c. 1800-50.

The main items of furnishing were installed in 1805. This applies to the altarpiece and pulpit, communion table, altar rail and a *font (no. 2, in the Glud Museum), all of which must be attributed to the workshop of Jens Hiernøe in Horsens. The altarpiece painting, Jesus Breaking Bread, was done c. 1903 by Ulrik Wenzel Tornøe.

Colour scheme and restorations. The present appearance of the consistently Classicist interior goes back to the restoration of 1964-65, when the furnishings were coloured by Aage Sørensen with grey and white as the basic colours, supplemented with a little gilding, blue and green.